

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.
«___» _____ 2022р.

Реєстраційний № _____
«___» _____ 2022 р.

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. УКЛАДАННЯ МЕТОДИЧНИХ
РЕКОМЕНДАЦІЙ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗДОМ-17
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Перевертень Тетяни Вікторівни
Керівник: доктор педагогічних наук, професор
Ковшар О.В.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАСАД ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
1.1. Проблема виховання особистісної ідентичності у психолого-педагогічній літературі.....	
1.2. Сутність, структура та зміст особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.....	
Висновки до першого розділу	
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
2.1. Вивчення стану виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО.....	
2.2. Педагогічні умови виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти.....	
Висновки до другого розділу	
РОЗДІЛ 3. ПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ З МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
Висновки до третього розділу	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема розвитку особистості є однією з найбільш складних і актуальних у багатьох сферах наукового пізнання. Нині педагогічна наука вибудовує нові підходи до розвитку дитини, орієнтуючись на її потреби, можливості та інтереси. Дитина із об'єкту виховного впливу дорослих її зусиллями перетворена на активного суб'єкта навчальної та виховної взаємодії всіх її учасників. Сенс такої педагогічної взаємодії, за твердженням Ш. Амонашвілі, полягає у тому, щоб допомогти дитині розкритися і зрозуміти себе для самого себе, для оточуючих людей, для людства. Сучасна педагогіка спрямовує суспільство до уважного вивчення феномену дитинства, його філософії, культури, джерел та перспективних ліній розвитку. На сучасному етапі особливо актуальними є дослідження, спрямовані на розробку нових теоретико-методичних підходів до формування особистості дитини, розвитку здібностей, складових життєвих компетенцій.

Велика увага науковців нині спрямована на пошук та розробку актуальних освітніх технологій, які б сприяли розвитку високоморальної, ціннісної особистості, її особистісному зростанню, становлення особистісної ідентичності, зокрема дітей дошкільного віку.

Концептуальні засади формування особистості як найвищої цінності суспільства, також особистісної ідентичності людини, як громадянина, відображено в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Державному стандарті дошкільної освіти, Базовому компоненті дошкільної освіти, де наголошено на обов'язковості створення умов з виховного впливу на процеси розвитку, становлення та формування особистості дитини дошкільного віку.

Теоретичні основи проблеми особистісної ідентичності відображені у філософських та психолого-педагогічних дослідженнях сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців. Проблема виховання та розвитку особистості

досліджували такі вчені: І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Е. Еріксон, Б. Зейгарник, а також вченими- дошкільниками: А. Антоновою, Н. Гавриш, О. Кононко, О. Рейпольською та іншими.

З психологічної сторони, структуру соціальної ідентичності, також її формування, функціонування та її взаємозв'язок із особистісною ідентичністю у своїх працях розглядали І. Зотова, Н. Іванова, Т. Канаєва, О. Козлова, В. Литовка, Т. Потапчук, Н. Соболева, О. Ходаковська та інші.

Сучасні психолого-педагогічні дослідження О. Кононко, М. Кончаловська, С. Ладивір, Т. Піроженко О. Рейпольська та інші довели, що саме процес становлення особистісної ідентичності має свої вікові закономірності; а саме старший дошкільний вік грає вирішальне значення цьому процесі.

Нажаль, питання виховання особистісної ідентичності саме цього дошкільного періоду залишаються малодослідженими, особливо його методичне забезпечення.

Необхідність розроблення окресленої проблеми обумовили вибір теми дослідження: **«Виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку. Укладання методичних рекомендацій».**

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та окреслити методи виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку. Укласти збірку методичних рекомендацій.

Для досягнення мети дослідження визначені такі **завдання:**

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури схарактеризувати теоретичні та методичні засади виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку,
2. З'ясувати сутність поняття «особистісна ідентичність старшого дошкільника», структуру цього поняття; визначити критерії, показники, схарактеризувати рівні вихованості особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.
3. Теоретично обґрунтувати методи виховання особистісної

ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.

4. Укласти методичні рекомендації щодо виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – процес виховання особистості старших дошкільників.

Предмет дослідження – методи виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.

Для вирішення зазначених завдань використано комплекс **методів дослідження:**

теоретичних: порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури, для актуалізації базових понять та необхідність з'ясувати сутність особистісної ідентичності дітей дошкільного віку, визначити її структурні компоненти; схарактеризувати теоретичні засади виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку; також методи порівняння, класифікації, систематизації й узагальнення досвіду сучасної педагогічної теорії і практики, дали змогу визначити критерії, показники, схарактеризувати рівні вихованості особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, теоретично обґрунтувати методи виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку;

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичних рекомендацій щодо виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.

Основні положення та матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використані у практичній діяльності вихователів закладів дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. матеріали дослідження повідомлялись на засіданнях проблемної групи студентів «Дошкільна освіта: пошуки, проблеми, інновації»; публікація в Міжнародному науковому журналі «INNOVATIVE SOLUTIONS IN MODERN SCIENCE» № 3(55), 2022

Публікації. в Міжнародному науковому журналі «INNOVATIVE SOLUTIONS IN MODERN SCIENCE» № 3(55), 2022

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАСАД ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Проблема виховання особистісної ідентичності у психолого-педагогічній літературі

Поняття «ідентичність» бере початок від поняття «ідентифікація», автором якого є З. Фрейд . Науковець цим поняттям пояснював процеси, за допомогою яких маленька дитина бере зразок поведінки, формує Над-Я, приймає ту чи ту жіночу або чоловічу роль. Ідентифікація виступає складовою ідентичності, тобто і стану і структури ідентифікації, яка сприяє її формуванню [63].

Терміни «ідентифікація» та «ідентичність» у сучасній педагогічній науці та практиці не є загальноживаними.

Ідентифікація (лат.*identifico*)— упізнання чого-небудь або кого-небудь. У цьому значенні термін використовується в психології загальній, інженерній і юридичній, де розуміється як процес зіставлення, звірення одного об'єкта з іншим на підставі будь-якої ознаки або властивості, в результаті чого встановлюється їхня подібність або відмінність.

Ідентифікація— це дія встановлення ідентичності. Ідентифікація у філософії— встановлення тотожності невідомого об'єкта відомому на підставі збігу ознак, пізнання

Ідентичність (відлат.*identicus*—тотожність)— багатозначний життєвий і загальнонауковий термін, що виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда і його самосвідомості[60].

Проблема ідентичності як співвідношення самоусвідомлення та самовідношення вивчалася І.Бехом, Л. Божович, І. Дубровіним, О. Кононко, С. Пантелєєвим, О. Рейпольською, С. Рубінштейном, С. Світличною та інші

Сучасні вчені вивчають ідентичність, зокрема особистісну ідентичність дитини з різних аспектів. Концептуальний соціально-філософський аналіз цього

феномену здійснюють Н. Антонова, С. Арутюнян, О. Попова, Т. Потапчук, В. Чернієнко та інші; роль ідентифікації як соціального процесу у вихованні та розвитку особистості вивчають І. Бех, Є. Белінська, Н. Іванова, Е. Сайко та інші; особистісну ідентичність підліткового віку досліджують О. Беляєва, І. Грінфельд І. Кулікова, Д. Фельдштейн, та інші; гендерний аспект виховання особистісної ідентичності розглядають Л. Булатова, Т. Говорун, О. Кікінеджи, О. Рейпольська, та інші

У науці ці терміни - «ідентичність» та «ідентифікація» пов'язують із психологом Е. Еріксона, який визначив ідентичність як внутрішню безперервність та тотожність особистості [65].

Щодо виховання особистісної ідентичності в період дитинства, дослідник велику увагу надав середовищу її зростання. Аналізуючи зовнішні умови - вплив середовища і внутрішні умови - Е. Еріксон описав такі форми ідентичності:

- 1) зовнішню (статеву, вікову, расову, національну, громадянську приналежність);
- 2) набуту особистістю(професійний статус, вільно обрані зв'язки, прив'язаність і орієнтації);
- 3) запозичену (засвоєні ролі, задані зовнішнім зразком, прийняті під впливом очікувань оточуючих).

У своїй концепції Е. Еріксон розкрив етапи розвитку ідентичності дитини дошкільного віку.

Таблиця 1.1.

**Етапи розвитку ідентичності дитини дошкільного віку
(за Е. Еріксоном)**

Вікова переодізація	Вік	Сутність ідентичності
Ранній дошкільний вік	1-3 р.	«Я-сам», «Я – те, що я можу»
Середній і старший дошкільний вік	3-6 р.	«Я те, що я буду», ідентичність

		проявляється в ігровій діяльності
--	--	-----------------------------------

Науковець Е. Еріксон зазначив, що саме у період раннього дошкільного дитинства дитина ідентифікує себе з тим, що може. В цей віковий період особистісної ідентичності. Далі, дитина починає копіювати поведінку рідних та оточуючих дорослих, транспонуючи її на сюжетно-рольову гру. Отже, процес ідентифікації (в рамках віку) можна спостерігати в ігровій діяльності. Дитина уявляє себе тим, з ким ідентифікує, в ситуації, з якою ідентифікує, ототожнюючись себе з відомою їй поведінкою [65].

Дослідження сучасних педагогів – науковців (І. Бех, О. Рейпольська, С. Світлична) та сучасних психологів (І. Іванова, М. Кончаловська) засвідчують роль вікових закономірності процесу становлення особистісної ідентичності.

Академик І. Бех засвідчує, що процес ідентифікації розпочинається з народження, а потім зі спонтанного перетворюється у більш-менш усвідомлений [11].

В своїй роботі, щодо становлення особистісної ідентичності дитини, І. Бех визначає цей соціальний феномен як такий, що постійно існує в житті дитини як процес, що стало утверджує, розширює, поглиблює та забезпечує визначення нею себе для себе та для інших [11].

На основі теоретичного аналізу визначених понять, приєднуємось до визначення О.Рейпольської і зазначаємо, що особистісна ідентичність дитини старшого дошкільного віку це інтегроване представлення дошкільника про себе відносно інших людей та оточуючого середовища, що забезпечує цілісність і тотожність особистості дитини [59].

Початок ідентичності особистості дитини починається зі статевої (гендерної) ідентифікації (від 1,5 до 3-х років). У цей період дитина починає вірно зараховувати себе й інших до тієї чи іншої статі. Психолог І. Бех вважає, що статева ідентифікація є важливою умовою формування особистісної ідентифікації індивіда, яка зароджується в умовах сім'ї, коли дитина орієнтується на приклад батьків та найближчих родичів. Однак із віком, більшу

прихильність особистість відчуває до ровесників, певної групи людей, за звичай із найближчого оточення [9].

Сучасними зарубіжними та українськими вченими визначено, що гендерна ідентичність – це особисте сприйняття власної статевої приналежності у зв'язку із запропонованими статі соціальними функціями й статусом (С. Бем, Дж. Лобер та інші).

У контексті вивчення проблеми виховання особистісної ідентичності необхідно наголосити, що існують певні ризики щодо її формування (Т. Репіна):

- незрозуміло як буде формуватися типова для статі дитини поведінка, якщо підкріплення батьків будуть протилежними;
- характер іграшок, які купують батьки, може формувати типові статеві переваги дитини;
- взаємозв'язок поведінки дитини на батьків [18].

Аналіз психолого-педагогічної літератури переконливо свідчить про важливу роль гендерної ідентифікації в процесі виховання особистісної ідентичності.

Старший дошкільний вік є сприятливим для становлення гендерної та соціальної ідентичності і описується почуттям дорослості, «чуттям» статі, суперечністю між необхідністю наслідувати гендерні стереотипи і бажанням стверджувати власні норми і цінності в суспільстві серед дорослих, однолітків, друзів тощо.

На думку М. Кончаловської, вік дошкільця має вагоме значення для розвитку особистісної ідентичності. Аналізуючи особливості становлення особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, науковець дослідила: процес становлення особистісної ідентичності має свої вікові закономірності, відображає різноманітні якості особистості та соціальні позиції дитини [41].

Важливим фактором, що впливають на розвиток особистісної ідентичності дитини є рівень її мислення та особливості процесу соціальної ідентичності. Соціальна ідентичність достатньо постійна протягом всього дошкільного

дитинства. Дослідниця підмітила, що діти, у яких відмічався високий рівень соціалізації, володіють більш диференційованою ідентичністю. Окрім цього, визначено, що в дошкільному віці на процес становлення ідентифікації значний вплив має оцінка дорослих. Існує взаємозв'язок між адекватною самооцінкою та рівнем уявлень дитини про себе. Ці характеристики впливають на процес становлення особистісної ідентичності дошкільників [41].

Проведений аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що особистісна ідентичність формується під впливом трьох складових: соціальної ідентичності, гендерної ідентичності та «Я – Концепції».

З'ясовано, що до соціальних складових відносяться: вплив сімейного виховання, оцінка дорослих, рівень соціальної ідентичності та інші. До особистісних чинників відносяться: зміст Я-концепції, рівень мислення, самооцінка. Гендерний чинник є також передумовою виховання особистісної ідентичності.

Особистісна ідентичність починає своє формування вже від народження та з віком стає більш значеною, диференційованою і починає вибудовуватися в певну структуру (Л. Виготський, З. Гуріна, І. Дубровіна, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, О. Кочерга, К. Крутій, І. Макаренко, Т. Науменко, В. Паніна, І. Печенко, О. Саприкіна, О. Смирнова, В. Солькін, Д. Фарбер та інші).

Результатом особистісної ідентичності є активний процес інтеграції особистості.

1.2. Сутність, структура та зміст особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку

Опишемо структуру особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

Формування у дитини вміння будувати свої взаємовідносини з вихователем та однолітками є важливим показником у формуванні особистісної ідентичності.

М.Коток проводила дослідження особистої ідентичності дошкільників, вплив дорослих на особистість дитини описала свої спостереження [33]. Виділимо основні з них.

Педагог, систематично спостерігає за поведінкою дітей у групі закладу дошкільної освіти: хто вміє звернутися до дорослого із запитанням, попросити товариша допомоги або запропонувати свою, узгодити власні потреби з інтересами дітей у ігровій діяльності чи іншому виді діяльності; хто займає в грі перші ролі - умовлянням, примусу чи конфліктуючи, а хто погоджується з будь-якою роллю, не вміє відстоювати себе і свої ігрові інтереси; хто взагалі не може брати участь у спільній діяльності, боїться взаємодіяти.

У своєму розв'язку діти, як і дорослі, стикаються теж з проблемами, які їм необхідно вирішити. Вони можуть хвилюватися, страждати, долати труднощі, радіти досягнутим результатам. Інколи складно вибудовуються їх взаємини з дітьми та дорослими. Те, що дорослому може вважатися дрібницею (причини бійки, плачу, радощів), для дитини є головним. Якщо вихователь не звертає увагу на особливості емоційно-сміслових характеристик життя дітей, він не зможе вибудовувати індивідуальний підхід до кожної особистості (Т. Алексеєнко, Ш. Амонашвілі, І. Бех, О. Бондаревська, Н. Гавриш, В. Котирло, Т. Поніманська, О. Савченко, В. Сухомлинський).

Діти займають різні положення у групі. Одні поводять себе вільно, активно, ініціативно, в хорошому настрої, завжди допомагають іншим, можуть поділитись тим, чим можуть.

Але в групі є і байдужі, пасивні, агресивні, боязкі. Зрозуміло, що є діти, до яких ставляться без поваги. Причиною цього можуть бути їх зовнішній вигляд (невміте обличчя, брудні руки і ніс, недбалий одяг), особливості поведінки і дій (недостатня кмітливість, вайлуватість, повільність, вередування, плаксивість, забіякуватість), риси характеру (відлюдькуватість, дратівливість) тощо.

В спільній взаємодії, діти співпрацюють у пізнавальній діяльності. Це дозволяє узгоджено планувати, реалізовувати, контролювати, коригувати свої дії, задовольняти особистісну потребу один в одному.

Для дошкільника дорослий є зразком поведінки та впливає на його психічний розвиток. Серед тих дорослих, які оточують дитину найближчою людиною є мама. З нею дитина і найчастіше спілкується, ділиться своїми переживаннями, враженнями, вередуваннями.

Наступним головним для дошкільника виступає педагог-вихователь, який спілкується з дитиною. За даними досліджень науковців, 52% вихованців дошкільних закладів надають перевагу у спілкуванні мамі, 13% - вихователю, 10% - татові (М. Коток).

Отже, спілкування, взаємодія з дорослими є одним із основних чинників психічного розвитку дитини, важливою умовою розвитку та виховання дошкільників.

Дитина починає взаємодіяти у соціальній сфері, встановлює стосунки з людьми, засвоює правила комунікації, знання про свої права та обов'язки, вчиться моральним цінностям. Здобутий досвід і знання вона реалізує у сюжетно-рольових іграх і застосовує у своїй ігровій діяльності під керівництвом дорослого.

У комунікативній взаємодії дошкільника з вихователем важливе значення має створення конструктивної, сприятливої позитивної атмосфери взаєморозуміння, що дає дітям позитивні емоції, впевненість у собі, усвідомлення партнерства у спільній діяльності, забезпечується відчуття успіху. З являється відчуття «ми», співучасті у спільній справі (С. Гончаренко, Е. Еріксон, Ж. Піаже, Б. Скіннер, З. Фрейд та інші).

Загалом дитина сприймає педагога як моральний зразок, наслідує у всьому, навіть у дрібницях («ефект ролі»). Така взаємодія у відносинах з дорослим відіграє важливу функцію в особистості дитини, і власне формує і виховує особистісну ідентичність, оскільки сам вихователь стає також важливою людиною після батьків.

Зазначимо, що на формування особистісної ідентичності впливають відносини з однолітками. Учені (А. Атанасова, О. Вукова, Л. Голубєва, Г. Гриднева) відмічають, що взаємодія дітей дошкільного віку з однолітками має

свої відмінності з дорослими. Комунікативна взаємодія дітей один з одним сприяє розвитку яскравих емоцій, робить взаємовідносини яскравими, вільними, дозволяє фантазувати, розвиває лексику, техніку мовлення, формує інтонації, емоції тощо. Відсутні у дитячій взаємодії суворі норми і правила, способи поведінки, які дошкільники змушені дотримуватися під час спілкування з дорослими.

У взаємодії з однолітками емоції, висловлювання переважають над висловлюваннями-відповідями. Дитині важливіше висловитися самій, ніж вислухати своїх товарищів. Бесіда з товаришами рідко структурується, бо кожен може говорити про своє, не вислуховуючи товаришів, перебиваючи їх.

Виховання особистісної ідентичності дитини старшого дошкільного віку обумовлена співвідношенням положенням дитини в системі людських відносин, і перш за все, в системі сімейних відносин, та вже сформованими психологічними особливостями в період дитинства. Характеристика сім'ї, особливості батьківсько-дитячих відносин є психологічним інструментом впливу сім'ї на якість розвитку особистісної ідентичності дитини старшого дошкільного віку [38].

Далі розглянемо гендерну ідентичність, яка є не лише однією з найістотніших ідентичностей.

Гендерна ідентичність є базовою характеристикою дитини у ході соціалізації. Механізми гендерної ідентичності полягають в наслідуванні того з батьків, який є найбільш значимим для дитини; в статево рольовій ідентифікації, сутність якого полягає в ототожненні дитини себе з представником певної статі, орієнтація на ідеал статево рольової поведінки, що відповідає її системі уявлень про позитивні риси конкретного представника даної статі (найчастіше за все матері чи батька). Ще одним важливим механізмом гендерної ідентичності є соціальна оцінка бажаної поведінки. Вона полягає в реакції оточуючого суспільства на статево рольові прояви поведінки дитини в тій чи іншій ситуації.

Особливості гендерної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, дослідники О. Кононко, О. Рейпольська, О. Кікінеджи та інші описують так: діти

до п'яти років не усвідомлюють постійності статі повністю; вони ще не досить чітко розуміють, що стать з віком не змінюється навіть у разі зміни одягу, зачіски чи інших зовнішніх ознак [35, 40, 59].

У старшому дошкільному віці діти поступово гендерні стереотипи. Наприклад, хлопчики мають бути сильними, гамірливими та розумними, дівчатка – спокійними, вихованими, чемними, слухняними.

Далі зупинимось на розвитку Я-концепції. Поступово у дітей з'являється все більш точне і повне уявлення про свої фізичні, інтелектуальні та особисті якості, що веде до уточнення та ускладнення їхнього «Я» [33].

Так, у дітей дошкільного віку вміння формувати оцінку себе з являється поступово. Для того щоб навчитися правильно оцінювати себе, дитина має спочатку навчитися оцінювати інших людей, на яких вона може дивитися як би з боку. Дитина ідентифікує себе з дорослими, з ровесниками, з улюбленими казковими героями, з представниками професій тощо, підсвідомо їх оцінюючи.

Сутність і зміст особистісної ідентичності та особистості в цілому вивчає О. Кононко, яка у своїх наукових дослідженнях визначає, що особистісне становлення дитини є цілісним за змістом і характером, перспективно спрямованим процесом змінюваності в ході його розвитку соціальної та індивідуальної зрілості, життєвої компетентності, позиції у світі. Здатність дитини зазначеного віку не лише залежати від умов своєї життєдіяльності, а й певним чином впливати на них, відбивається в її позиції щодо оточення та самої себе [39].

Самооцінка є одним з найбільш важливих факторів, що визначають розвиток ідентичності, а також сприяють повноцінному психологічному розвитку. Діти, що володіють високою самооцінкою, задоволені типом своєї особистості і якостями, властивими їх Я-концепції. Вони знають свої сильні сторони, здатні визнати свої слабкі якості та мають позитивні установки щодо власних характеристик і умінь. Діти з недостатнім рівнем самооцінки вбачають своє «Я» в менш позитивному світлі. Вони концентруються на своїх недоліках і не вміють користатися своїми перевагами [62].

Діти схильні переоцінювати себе, до чого їх часто підштовхують позитивно-лояльні оцінки оточуючих їх дорослих.

На думку Б. Ананьєва, самооцінка дитини старшого дошкільного віку є прямим відображенням оцінок дорослих, а істинна самооцінка з'являється тоді, коли сформується адекватне сприйняття соціуму і особисту участь і ставлення дитини у ньому до нього [3].

Сукупність уявлень про себе складається в Я-концепцію або образ Я. З віком Я-концепція стає все більш диференційованою і індивідуалізованою.

Вивчаючи соціальну взаємодію дитини і суспільства, Д. Фельдштейн визначив, що діти старшого дошкільного віку починають усвідомлювати своє «Я» лише під кінець означеного вікового періоду. Отримуючи свій перший соціальний досвід, вони будують активні взаємини як з однолітками, так і з дорослими [62].

У дітей старшого дошкільного віку формується більш широке розуміння соціальних зв'язків, вони легко здатні оцінювати поведінку однолітків і дорослих, робити висновки і приводити вагомі аргументи. Крім того, старший дошкільник усвідомлює свою приналежність до дитячого колективу, виявляючи бажання проводити час серед «собі подібних» [62].

Акцентуємо, що виховання особистісної ідентичності дитини старшого дошкільного віку формується під впливом таких індивідуально-соціальних факторів: взаємодія дитини із соціальним оточенням, керівництво дорослого у цій взаємодії.

Батькам, педагогам-вихователям необхідно забезпечити узгодженість соціального й педагогічного впливів, допомога дитині, урахування вікових особливостей, та інших факторів, які впливають на виховання особистісної ідентичності.

Висновки до першого розділу

Проведений аналіз наукових досліджень з питань виховання особистісної ідентичності показав, що цей феномен є актуальною проблемою вітчизняних та зарубіжних досліджень.

Аналіз феномену особистісної ідентичності здійснено з психологічного, педагогічного, філософського та соціального аспектів. Узагальнення досліджень уможливило визначення структури та сутності категорії особистісна ідентичність.

Процес ідентифікації як неусвідомлений починається з раннього віку, і поступово з віком перетворюється в усвідомлений.

Процес особистісної ідентичності дитини визначаємо як такий, що відбувається постійно, стало утверджує, розширює, поглиблює та забезпечує визначення нею себе для себе та для інших.

На основі теоретичного аналізу визначених понять зазначаємо, що особистісна ідентичність дитини старшого дошкільного віку це інтегроване уявлення дитини про себе відносно інших людей та оточуючого середовища, яке утверджує, розширює та поглиблює визначення нею себе для себе та забезпечує цілісність і тотожність особистості.

Визначено, що особистісна ідентичність має визначальне значення у формуванні та розвитку особистості, є своєрідним критерієм рівня її соціалізації та починає формуватися в ранньому віці.

На основі аналізу сучасних наукових досліджень стосовно виховання особистісної ідентичності дітей дошкільного віку, з'ясовано основні умови впливу на цей процес: сім'я, гендерна ідентичність, вікові особливості, оцінка дорослих, самооцінка, рівень мислення, особистісні та індивідуальні характеристики, рівень соціалізації, переживання, Я-концепція

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Вивчення стану виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО

Закон України «Про дошкільну освіту» одним із завдань ставить формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду та виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти.

У Базовому компоненті дошкільної освіти – Державному стандарті дошкільної освіти – описані норми і положення, що визначають державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6 (7) років; подано кінцеві показники набутих дитиною базових компетенцій перед її вступом до школи. БКДО орієнтує освітян на цілісний і загальний розвиток дитини, підкреслює важливість закладення в дошкільному віці фундаменту для набуття в подальшому спеціальних знань та вмінь. Виконання вимог державного стандарту обов'язкове для всіх учасників освітнього процесу, кожного закладу дошкільної освіти.

Проаналізуємо освітній напрям «Особистість дитини» [6], де передбачено «формування особистісної компетентності дитини дошкільного віку, яка реалізується у творчій активності дитини у всіх специфічно-дитячих видах діяльності (ігровій, пізнавальній, образотворчій). Виявляється в особистісних якостях дитини — від елементарних уявлень та позитивного ставлення дитини до свого внутрішнього світу (думок, почуттів, мрій, бажань, мотивів, планів, ідеалів, цілей, прагнень) до становлення основ світогляду і розвиненості свідомості (пізнавальної активності, емоційної сприйнятливості, позитивної налаштованості дій, думок, оптимістичними переживаннями, реалістичними намірами)».

«Особистісну компетентність характеризує сформованість самосвідомості: ідентифікації себе зі своїм «Я», позитивної самооцінки, домагання визнання інших

чеснот, уміння співвідносити «хочу» (мотиви, наміри), «можу» (знання, вміння навички), «буду» (регуляція поведінки та діяльності), здатність уявляти себе в минулому, теперішньому, майбутньому часі; орієнтування у своїх основних правах і обов'язках».

При цьому формується і емоційно-ціннісне ставлення: дошкільник має позитивну самооцінку та розуміє свою соціальну відповідальність у партнерських стосунках із однолітками.

У дошкільника в освітньому процесі формуються такі знання:

- позитивне уявлення про себе, дитина оперує займенником «Я», вирізняє себе з-поміж інших, орієнтується у своїх чеснотах і вадах, знає та усвідомлює свої права, права інших, обов'язки, статеvu, родинну, соціальну приналежність та саму себе в часі, просторі тощо.
- розуміє своє місце в системі людської життєдіяльності — у сім'ї, групі однолітків, соціально-комунікативному просторі, у різних видах діяльності, оперуючи усвідомленими ціннісними орієнтаціями, позитивними мотивами.
- Виявляє самоповагу, повагу до інших (інші також хороші), власну гідність[6].

Велику роль при формуванні особистісної компетентності, вихованні особистісної ідентифікації мають батьки старших дошкільників.

Підтримка батьками процесу формування особистості дитини може відбуватися шляхом(згідно БКДО):

- безумовного цілісного сприйняття дитини як повноцінного члена родини, а саме: поваги до її потреб та бажань, її емоційної підтримки та заохочення; врахування вподобань та смаків, врахування думки дитини під час прийняття спільних рішень, надання їй відчуття безпеки та захищеності;
- узгодженості цінностей, виховних позицій та впливів між усіма членами родини;
- створення в родинних умовах простору для активної життєдіяльності дитини на побутовому та культурному рівнях;
- забезпечення щоденного позитивного емоційного, вербального та фізичного контакту з дитиною, вияв щирої зацікавленості та особистої участі у справах дитини (ігри, освіта, дозвілля, побут, спілкування тощо);
- забезпечення умов для набуття дитиною соціального досвіду взаємодії з однолітками та дорослими (відвідування місць громадського користування; гра та освіта з іншими дітьми; участь у культурних, мистецьких, громадських подіях

тощо)[6].

Отже, Державним Стандартом дошкільної освіти підкреслено формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим [34].

Проаналізуємо освітні програми для дошкільних закладів щодо виховання особистісної ідентичності старших дошкільників.

Освітня програма «Я у Світі»[52], визначає необхідність виховання свідомої особистості, формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних форм відповідального самовизначення, розвиток у них почуття власної гідності, що ґрунтується на самоповазі та визнанні значущими людьми їхніх чеснот; пропонує збалансувати індивідуальні та соціальні інтереси зростаючої особистості, налаштувати її на дієве та гармонійне поєднання Я і Світу.

Зміст програми передбачає створення розвивального простору, сприятливого для розвитку зачатків активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції як системи ціннісних ставлень до власного Я.

Програма розвитку дітей «Я у Світі» реалізує ідею дитиноцентризму та визнає пріоритет розвитку дошкільника як особистості, зокрема його Я-концепції. У програмі велика увага приділяється вихованню гендерної ідентичності, що є структурною одиницею особистісної ідентичності. Так, освітній напрям «Особистість дитини» визначає «Статеву ідентифікацію та диференціацію», увагу приділено гендерному вихованню – усвідомленню біологічної статі, диференціації гендерних ролей та переваг.

Визначено, що для дитини дошкільного віку дорослий уособлює різні суспільні ролі та є взірцем для наслідування. Дитина моделює стосунки, хоче бути схожою на дорослих, може об'єктивно порівнює себе з ними. Виникає самосвідомість, дитина починає усвідомлювати своє обмежене місце в системі стосунків із дорослими, ідентифікувати себе відповідно до соціальної групи – сім'я, дитячий садок, ігровий майданчик тощо [52].

Починає давати про себе знати самосвідомість – правила, норми, зовнішні вимоги, еталони діяльності і поведінки стають внутрішнім надбанням, переосмислюються, переоцінюються, привласнюються дитиною.

Освітня програма «Дитина» (2020 р.) спрямована на підсилення тенденції особистісно орієнтованої, гуманістичної освіти. У розділі «Зростає особистість» наголошується, що рефлексивні складники самосвідомості дошкільника (особистісна рефлексія, зміст уявлень про «Я», механізми диференціації та ідентифікації) слугують підґрунтям для розвитку адекватної ідентичності, виступають важливим чинником формування індивідуальної системи ціннісних орієнтацій. Важливими умовами гармонійного особистісного становлення дошкільника є розвиток у нього статевої самосвідомості та ціннісних орієнтацій статево-рольової позиції. Дошкільний вік є сенситивним для розвитку адекватної статевої ідентичності, вирізнення біологічних та соціокультурних ознак статі, усвідомлення незмінності своєї статевої належності [51].

Згідно з Програмою виховання дітей дошкільного віку «Впевнений старт» (Н. Гавриш, Т. Панасюк, Т. Піроженко, О. Рогозянський, О. Хартман, А. Шевчук та інші, 2017 р.). цілісний розвиток особистості старшого дошкільника передбачає, що дитина дошкільного віку має «емоційно-ціннісне ставлення до різних аспектів особистого життя, найближчого оточення, життя природи і соціуму; виявляє сформованість базових знань про світ природи і суспільства, життєві навички (компетентності) взаємодії з оточенням та навички володіння інструментом пізнання, відтворення та перетворення світу за допомогою мовних та інших засобів; демонструє розвиненість особистісних якостей та рис характеру, що уможливорює регуляцію її поведінки та діяльності. Ця програма ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, інтегрованого, компетентнісного, діяльнісного підходів до розвитку, виховання та навчання дошкільників, тісної взаємодії закладу дошкільної освіти і родини у формуванні основ їхньої елементарної життєвої компетентності перед вступом до школи» [55].

Так, особистісний розвиток згідно з програмою забезпечується шляхом навчання дитини виявляти свої особистісні якості, у інших дітей, у дорослих в різних життєвих ситуаціях (наприклад, добрий, щедрий, сміливий тощо); висловлювати позитивні переконання та твердження щодо себе та інших людей; характеризувати людей, відповідаючи на запитання «Розкажи, який Він/Вона?») [55] .

Програма «Українське дошкілля» (О.Білан, Л.Возна, О.Максименко та інші) – комплексна регіональна програма розвитку дитини дошкільного віку від двох до шести років, яка має на меті розширити змістовий компонент освітньої роботи з дітьми вказаного вікового періоду, містить етнічні, історичні та соціокультурні особливості західного регіону України. Унікальним в програмі «Українське дошкілля» є наявність розділу «духовне виховання», яке має на меті розвивати почуття прихильності до людей, співчуття, симпатію до дорослих та дітей; формувати вміння радіти чужому успіху, засмучуватися через чужу невдачу, вміти в разі потреби допомогти [54].

Окрім того, програма має розділ «статева ідентифікація та диференціація», який включає характеристику вікових можливостей дитини, освітні завдання та показники компетентності. Вона характеризує можливості дітей старшого дошкільного віку стосовно статевої ідентифікації, стверджуючи, що дитина цього вікового періоду має знання про основні органи власного тіла та особливості їх функціонування, розрізняє відмінності між гендером, усвідомлює постійність статі, її незмінність, розуміє, що стать не залежить від одяжі, вибору іграшок, зачіски та виду діяльності.

Показники компетентності програма визначає такі:

- називає власну статеву належність, її незмінність;
- розуміє особливості розвитку представників протилежної статі;
- може дотримуватися моральних норм та взаємин між представниками протилежної статі;
- бере участь в ігровій діяльності, що відповідає статі [54].

Зміст програми орієнтований переважно на формування в освітньому процесі комунікативної компетентності дитини, соціалізації, вміння адаптуватися в соціумі ровесників та дорослих.

Аналіз Державного стандарту дошкільної освіти (БКДО), освітніх програм показав, що всі програми націлені на реалізацію особистісно зорієнтованого принципу виховання та покликані формувати загальну культуру, забезпечувати максимальне використання можливостей кожного вікового періоду для особистісного зростання дошкільника, реалізацію здібностей і потенціалів кожної особистості.

Окрім того, в проаналізованих програмах підкреслено, що увага педагогів приділяється вихованню особистості – формуванню Я-концепції, гендерному вихованню та власне соціалізації особистості.

Отже, виховання особистісної ідентичності формується шляхом формування Я-концепції, самосвідомості в цілому, адекватної ідентифікації себе зі своїм «Я», гендерного виховання та соціальної ідентичності особистості в цілому – формуванню у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вмінню орієнтуватись у людських взаєминах, відповідної готовності співпереживати та співчувати іншим.

Зупинимось на визначені та опису критеріїв особистісної ідентичності.

За основи взяли дослідження М.Кончаловської, яка обрала в дослідженні особистісної ідентичності такі критерії; когнітивний критерій, емоційно-ціннісний критерій, поведінково-діяльнісний критерій [41].

Вибір когнітивного критерію дав змогу комплексно оцінити інтереси та практичні навички дитини. Показниками когнітивного критерію стали: уявлення особистості про себе, усвідомлення власного Я. Когнітивний критерій включає в себе усвідомлення дитиною власної гендерної належності та можливість ідентифікувати себе у власній діяльності, пояснити власний настрій, обґрунтувати його причини тощо.

Вибір зумовлено значним впливом емоційно-чуттєвої сфери дитини старшого дошкільного віку на процес ототожнення себе з дорослими, які її оточують, казковим героєм та т.інш.

У бажанні ідентифікації себе з іншим, емоційно-ціннісний підхід у дітей старшого дошкільного віку є провідним. Його показники – емоційна стабільність, позитивно-ціннісне ставлення особистості до інших та інших, емоційне ставлення до оточуючого.

Вибір поведінково-діяльнісного критерію обумовлено діяльністю дітей з ототожнення себе з іншими. До його показників віднесли активність в діяльності, самостійність, рефлексію власної поведінки відповідно до того чи іншого суб'єкту ототожнення.

На визначені критерії та показники спиралась в своєму дослідженні М.Коток. Науковець описала рівні вихованості особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку: високий достатній, середній і недостатній [33].

Схарактеризуємо визначені рівнів.

Так, дитина з високим рівнем особистісної ідентичності зацікавлена бесідою, правильно визначає власну гендерну відмінність, здатна розказати власний настрій, пояснити і обґрунтувати вибір бажаного чи небажаного ототожнення себе з дорослим чи казковим героєм, усвідомлює соціальні ролі дорослих та ототожнює себе з ними; має адекватний рівень самооцінки, позитивне ставлення до дорослих (батьків, родичів вихователів) та однолітків, прагне наслідувати позитивний приклад та уникати негативного, може навести відповідні приклади з мультфільмів та казок.

Дошкільник із достатнім рівнем не системно виявляє зацікавленість бесідою, але може активізуватися, коли вихователь ставить запитання, вірно визначає та обґрунтовує власні гендерні відмінності, здатен пояснити власний настрій, проте може не до кінця усвідомлювати та пояснити причини, має визначені для себе суб'єкти ототожнення серед дорослих, однолітків, казкових героїв, а також здатен стисло пояснити власний вибір. Усвідомлює соціальні

ролі дорослих, ототожнює себе з ними, має адекватний або завищений рівень самооцінки, позитивно ставиться до дорослих і однолітків, вірно ідентифікує позитивний і негативний приклад, проте не завжди робить вірний вибір самоототоження з ними. Вміє спрогнозувати оцінку дорослих стосовно себе та власної поведінки, пояснити власну схожість та різницю із однолітками (за зовнішністю, смаками).

Дитина з середнім рівнем не здатна охарактеризувати власні гендерні відмінності, неточно ідентифікує власний настрій, нездатна підібрати назву власним емоціям, не може пояснити прояви ідентифікації себе з однолітками чи дорослими. Має завищену або занижену самооцінку, не вміє проаналізувати поведінку однолітків чи казкових героїв. Поверхнево аналізує приклади проявів поведінки.

Дитина з недостатнім рівнем виявляє байдужість, незацікавлене ставлення до матеріалу і бесіди, недостатнє розуміння теми, потребує додаткових навідних запитань; має поверхові, обмежені знання про власні гендерні відмінності, соціальні ролі в сім'ї, в дошкільному закладі та поза ним. Не здатна охарактеризувати власний настрій, має завищену або занижену самооцінку, не здатна обґрунтувати вибір ототожнення, виявляє байдужість до ототожнення себе з кимось.

Отже, з метою визначення стану методичного забезпечення процесу виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, було проаналізовано чинні освітні програми для закладів дошкільної освіти. Для визначення сучасних методів та прийомів, що прямо чи опосередковано стосується формування особистісної ідентичності.

Для подальшої діагностики та визначення методів виховання особистої ідентичності старших дошкільників пропонуємо анкету для педагогів-вихователів, яке містить ряд питань про актуальність виховання особистісної ідентичності, про методи та прийоми здійснення виховного впливу на процес формування особистісної ідентичності, власний приклад вихователя для ідентифікування його дітьми та інші (див. Додаток А).

З метою визначення рівня обізнаності батьків щодо питання особистісної ідентичності, необхідності її виховання, пропонуємо провести бесіду-опитування з батьками дітей старшого дошкільного віку. Спланувати таку форму роботи на батьківських зборах, де пояснити батькам актуальність виховання особистісної ідентичності та усвідомлення дитиною факту ототожнення себе з конкретним прикладом (друзі, вихователь, батьки, родичі, герої мультфільмів тощо) (див. Додаток Б).

Головні шляхи формування особистості дошкільника, його характеру, здібностей, волі, уяви, моральних почуттів – це спілкування з оточуючими дорослими і дітьми, активна творча діяльність дитини.

Отже, період дошкільного дитинства є сенситивним для процесу соціального становлення особистості. Від того, наскільки успішним буде формування особистісних якостей дитини на даному віковому етапі, залежить успіх соціального процесу не тільки у період навчання в школі, але і в життєвому самовизначенні особистості.

2.2. Принципи та методи виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти

Сучасними науковцями визначено, що дошкільний вік є сенситивним періодом адаптації та соціалізації дитини, формування уміння адекватно сприймати навколишню дійсність та гармонійно поводитися у нових соціальних умовах. У цей віковий період становлення особистості дитини актуальною є її здатність усвідомлювати зміни у власному житті, нові функції, соціальні ролі, виявляти приязне ставлення до інших людей, орієнтуватися в навколишній дійсності.

У науковій літературі широко висвітлених зв'язок сім'ї та закладу дошкільної освіти як соціальних інститутів (А. Богуш, Л. Варяниця,

Н. Гавриш, Курінна, І. Печенко та інші), що забезпечують різнобічний розвиток дитини та організувати якісне освітнє середовище.

З перших днів життя дитина починає поступово опановувати соціальний досвід. Середовище сім'ї, передусім несе відповідальність за виховання дитини.

Дошкільне дитинство розглядається (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Рейпольська) як: самоцінний етап життя людини; етап підготовки до наступного періоду життя – шкільного дитинства; період, протягом якого формуються не тільки передумови, а й провідні риси особистості, що визначатимуть її спрямованість, поведінку і діяльність протягом усього життя. Завдання дошкільного закладу в процесі організованої діяльності сприяти формуванню процесу самореалізації особистості, її творчої активності, самостійності, ініціативності на ранніх етапах її становлення і розвитку.

Сучасними науковцями(Н.Гавриш, Т.Поніманською, О.Рейпольською) визначенні такі основні принципи виховання особистості дошкільника, виховання його особистісної ідентичності:

- *особистісний підхід*, що передбачає заохочення вихованця та сприяння самопізнанню, самовдосконаленню, чіткому визначенню особистих цінностей і змістовних життєвих орієнтирів, сприяння самовираженню, саморозкриттю і самореалізації вихованця та керування, корекція його дій;
- *принцип цілеспрямованого створення емоційно-збагачених виховних ситуацій*, що дозволяє дитині емоційно сприймати оточуючу дійсність, оцінювати та аналізувати власні вчинки і вчинки інших людей, ототожнювати себе з різними моделями поведінки того суб'єкту, з яким відбувається ототожнення;
- *принцип особистісно розвиваючого спілкування*, яке в процесі виховання особистісної ідентичності ефективно впливає на становлення особистості в цілому, а саме гуманістичних якостей

дітей, ціннісного ставлення до себе, до інших дітей і дорослих, забезпечує комплексне формування Я-концепції.

- *принцип системності*, який передбачає таку побудову освітньої роботи з виховання особистісної ідентичності, за якої кожен виховний захід є природнім і логічним в безперервності, закріплює і розвиває досягнуте, систематизує в виховання і розвиток;
- *принцип науковості змісту* виховання особистісної ідентичності, який передбачає розкриття дітям об'єктивної наукової картини світу, закономірностей особистісного розвитку, надання достовірних базових знань;
- *принцип доступності та врахування вікових і індивідуальних особливостей дітей* означає, що виховання особистісної ідентичності має враховувати рівень вікових можливостей дітей старшого дошкільного віку, не створювати їм інтелектуальних, фізичних і моральних перенавантажень;
- *принцип наочності* передбачає використання наочності не лише як засобу ілюстрування, а й як джерела інформації, що містить у собі загальне й одиничне, особливе й індивідуальне; така робота з наочністю загострює увагу, розвиває аналітичне мислення;
- *принцип міцності усвідомленості і дієвості результатів навчання, виховання і розвитку*, що вимагає забезпечення єдності освітнього, виховного, розвивального спрямування педагогічного процесу щодо виховання особистісної ідентичності, суспільно значущої поведінки тощо; передбачає потребу усвідомлення здобутих навичок поведінки;
- *принцип самоактивності і саморегуляції*, який сприяє розвитку у дітей старшого дошкільного віку суб'єктних характеристик, формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень;
- *принцип соціальної відповідності* зумовлює потребу узгодженості змісту і методів виховання особистісної ідентичності реальній

соціальної ситуації, в якій організовується освітньо-виховний процес. Завдання виховання особистісної ідентичності зорієнтовані на реальні особистісно-соціальні умови і передбачають виховання старших дошкільників готовності до ефективного розв'язання життєвих проблем та позиціонуванню себе перед собою та соціумом.

- *принцип самоцінності особистості*, який полягає в глибокій повазі до дитини, врахування її індивідуальності при вихованні особистісної ідентичності, надаючи можливості максимальної само визначеності та самореалізації [33].

Серед методів виховання особистісної ідентичності основними є активні методи, що ґрунтуються на взаємодії, спрямовані на самоаналіз, самостійний пошук істини, сприяють формуванню критичного мислення та критичної самооцінки та оцінки соціуму, ініціативи та творчості. Реалізацію програмових завдань забезпечує застосування таких методів виховання особистісної ідентичності:

- фронтальна бесіда, спрямована на роз'яснення соціальних норм та правил поведінки, культурних цінностей суспільства, соціальних установок, на основі яких формувалися соціально значущі риси особистості;
- індивідуальні бесіди із застосуванням методичних прийомів (запитання, порівняння, індивідуальні завдання, звернення до досвіду дітей);
- організоване спостереження за соціальними міжособистісними взаєминами – в родині (між членами родини), в групі (між однолітками), між дорослими;
- читанням художніх творів, розгляданням сюжетних малюнків, переглядом мультфільмів тощо;
- систематичне проведення екскурсій для ознайомлення з різними видами жіночих та чоловічих професій;
- залучення дітей до участі в сімейних традиційних святах;

- ознайомлення дітей із соціальними ролями (знайомі, незнайомі, свої, чужі, діти, дорослі, жінки, чоловіки, дівчатка, хлопчики, молоді, літні тощо); з елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісної взаємодії;
- проведення різних заходів, на яких підкреслюється жіночість і турботливість дівчат та мужність і сила хлопців,
- моделювання ситуацій, де діти мають можливість усвідомити власну індивідуальність, унікальність, ідентифікувати себе з позитивними або негативними героями.

Висновки до другого розділу

Аналіз БКДО, освітніх програм для дошкільних закладів дає можливість стверджувати про актуальність процесу виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до сутності поняття та його структури визначено критерії та показники вихованості особистісної ідентичності дитини старшого дошкільного віку, а саме: когнітивний критерій, емоційно-ціннісний критерій, поведінково-діяльнісний критерій [41].

Вибір когнітивного критерію дав змогу комплексно оцінити інтереси та практичні навички дитини. Показниками когнітивного критерію стали: уявлення особистості про себе, усвідомлення власного Я. Когнітивний критерій включає в себе усвідомлення дитиною власної гендерної належності та можливість ідентифікувати себе у власній діяльності, пояснити власний настрій, обґрунтувати його причини тощо.

Вибір зумовлено значним впливом емоційно-чуттєвої сфери дитини старшого дошкільного віку на процес ототожнення себе з дорослими, які її оточують, казковим героєм та т.інш.

У бажанні ідентифікації себе з іншим, емоційно-ціннісний підхід у дітей старшого дошкільного віку є провідним. Його показники – емоційна

стабільність, позитивно-ціннісне ставлення особистості до інших та інших, емоційне ставлення до оточуючого.

Вибір поведінково-діяльнісного критерію обумовлено діяльністю дітей з ототожнення себе з іншими. До його показників віднесли активність в діяльності, самостійність, рефлексію власної поведінки відповідно до того чи іншого суб'єкту ототожнення.

Схарактеризовано рівні вихованості особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку: високий достатній, середній і недостатній.

Також визначено принципи виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку: принцип особистісного підходу, принцип цілеспрямованого створення емоційно-збагачених виховних ситуацій, принцип особистісно розвиваючого спілкування, принцип системності, принцип науковості змісту виховання особистісної ідентичності, принцип доступності та врахування вікових і індивідуальних особливостей дітей, принцип наочності; принцип міцності усвідомленості і дієвості результатів навчання, виховання і розвитку, принцип самоактивності і саморегуляції, принцип соціальної відповідності; принцип самоцінності особистості.

Заслуговує уваги визначені методи організації виховного процесу з виховання особистісної ідентичності старших дошкільників: фронтальна бесіда, індивідуальна бесіда із застосуванням методичних прийомів (запитання, порівняння, індивідуальні завдання, звернення до досвіду дітей); спостереження; читанням художніх творів, розглядання сюжетних малюнків, переглядом мультфільмів тощо; екскурсії; сімейні традиції; ознайомлення дітей із соціальними ролями; моделювання ситуацій, де діти мають можливість усвідомити власну індивідуальність, унікальність, ідентифікувати себе з позитивними або негативними героями.

РОЗДІЛ 3. ПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ З МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Методичні рекомендації з виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку

Сучасних дослідники (Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Т. Поніманська, І. Рогальська та інші), переконливо доводять, що заклад дошкільної освіти повинен функціонувати як заклад, відкритий соціуму, заклад соціальної дії, культурний, інформаційний, суб'єкт соціального партнерства. Дошкільний заклад покликаний створювати умови для активного залучення дітей у суспільне докільця, він є своєрідним посередником між родиною та широким соціальним світом.

Сучасний стан дошкільної освіти засвідчує істотні зміни в її змісті (їх відображено у Базовому компоненті дошкільної освіти), а головне – в організації освітнього процесу, який характеризується тим, що у ньому дітям дедалі частіше надається можливість вибору способів особистісного самовизначення в різних видах діяльності.

Оскільки від виховання в сім'ї та від вихователя суттєво залежить система дитячих відносин до навколишнього світу, до оточуючих, формування дитини як особистості - завдання батьків та закладу дошкільної освіти розвивати самостійність, активність дошкільників, надавати дітям право на здійснення власного вибору і збільшити ступінь їх свободи.

Пропонуємо завдання на виховання складових особистісної ідентичності старших дошкільників:

«Самоідентифікація» – ознайомлення з собою як представником соціуму (власне ім'я, гендер, будова тіла; порівняння себе с іншими людьми та тваринами, визначення власного місця в системі природи);

«Гендерна ідентичність» (порівняння себе з представниками протилежного статі; аналіз характерних видів діяльності та поведінки для представників відповідної статі);

«Самооцінка» (аналіз власних рис характеру, настрою; визначення власної унікальності, аналіз власних знань і умінь; ідентифікація себе з дорослим);

«Соціальна ідентифікація» (із сім'єю, власне місце в сім'ї; ідентифікація серед друзів, аналіз власного соціального оточення); ідентифікація з казковими героями та героями мультфільмів, аналіз та оцінка їх поведінки як бажаного або небажаного об'єкта ідентифікації.

Зміст програми з виховання особистісної ідентичності старших дошкільників, запропоновані в дослідженні М.Коток, відображені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Зміст програми з виховання особистісної ідентичності старших дошкільників

Складові особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку	Теми занять	Мета
1	2	3
Самоідентифікація	<p>Хто Я; Я – людська істота; я – людина; На кого я схожий (тварини); я та мій характер; я та мій настрій; я та моя сім'я; я, як дорослий;</p>	<p><i>Формувати</i> у дітей поняття про себе, уміння обґрунтовувати власний гендер, первинні навички самоаналізу, уміння говорити і думати про себе; закріплювати знання про те, що у кожної людини є ім'я, яке відрізняє його від інших людей; знайомити дітей з основними частинами власного тіла, з функціоналом частин тіла; ознайомити з</p>

	<p>Я та інші; Я та мої друзі; Я та мультфільми</p>	<p>можливостями власного тіла; з особливостями зовнішності (колір волосся, колір очей), конституцією організму, індивідуальними особливостями (зовнішність, стать, вік). Учитися аналізувати власну поведінку. Ознайомити з назвами емоцій і настроями людини, вчитися їх передавати. Учити порівнювати тварин, їх поведінку з проявами власної поведінки, ідентифікувати себе з неочевидними для того об'єктами. Ознайомити дітей з поняттями «характер», «риси характеру»; з основними назвами позитивних і негативних рис характеру. вчити розрізняти позитивні і негативні риси характеру. Ознайомити дітей з поняттям «настрій». Учити розрізняти гарний і поганий настрій, ідентифікувати причини того і іншого. Учити визначати власний настрій і розвивати вміння впливати на нього. Формувати вміння точно ідентифікувати в собі особистісні якості. Актуалізувати знання дітей про поняття «дорослість». Вчити ідентифікувати в собі дорослість і якості, що підтверджують її наявність. Учити визначати, розрізняти якості та діяльність, характерну дорослим. Визначити найближче оточення дорослих (батьки, вихователі) і якості дорослості для ідентифікації. Учити дітей ідентифікувати себе відповідно до свого гендеру та віку, ідентифікувати себе в сім'ї. <i>Розвивати</i> інтерес до себе, власного імені; уміння рефлексувати, формувати позитивну установку на настрій.</p>
--	--	--

		<p>Розвивати дорослість і характерні її якості.</p> <p><i>Виховувати</i> особистісну ідентичність і формувати позитивну Я-концепцію дітей.</p>
<p>Гендерна ідентичність</p>	<p>«Я» – хлопчик, «Я» – дівчинка; який «Я» хлопчик, яка «Я» – дівчинка; жіноча та чоловіча одежа; чим займається мама, чим займається тато; чоловічі та жіночі професії.</p>	<p><i>Формувати</i> поняття «хлопчик», «дівчинка», знайомити з основними схожими і відмінними характеристиками між хлопчиками і дівчатками, формувати гендерні патерни поведінки дівчаток і хлопчиків. Знайомити дітей з основними якостями і характеристиками, властивими хлопчикам і дівчаткам; вчити розрізняти позитивні і негативні риси характеру. Знайомити з правилами етикету та поведінки хлопчиків і поведінки по відношенню до дівчат. Формувати гендерну і особистісну ідентичність, уявлення дітей про те, що всі люди відрізняються один від одного: за статтю, зростом, віком. Знайомити дітей з чоловічим і жіночим одягом, вчити розрізняти і класифікувати одяг. Ознайомити з побутовими предметами для чоловіків і жінок, ознайомити з побутовими видами діяльності чоловіків і жінок, їх роллю в побуті та соціумі. Формувати гендерні патерни і моделі поведінки, згідно статі; ознайомити дітей з жіночими та чоловічими професіями. вчити правильно називати професію і описувати її.</p> <p><i>Розвивати</i> усвідомлене ставлення до особливостей зовнішності хлопчиків та дівчаток, особливостям їх ігор, манерам поведінки.</p> <p><i>Виховувати</i> толерантність, повагу до протилежної статі.</p>

Самооцінка	<p>Я та мій настрій; Я хороший; Я унікальний; Я як дорослий; Я знаю, Я вмію; Я та мій характер.</p>	<p><i>Формувати</i> адекватну самооцінку, ідентифікуючи себе з позитивними і негативними суб'єктами. вчитися аналізувати власну поведінку. Створити умови для розуміння дітьми свого внутрішнього світу. Вчити визначати у собі гарне і ідентифікувати себе з ним. <i>Формувати</i> адекватну самооцінку і розвивати вміння оцінювати інших. <i>Формувати</i> розуміння про унікальність і неповторність кожної людини. Розрізняти ступінь схожості і неповторності кожної людини. Вчити аналізувати власні знання і вміння, правильно їх називати і розрізняти. <i>Формувати</i> позитивну установку на настрій. <i>Формувати</i> навички позитивного міжособистісного спілкування шляхом розвитку вміння узгоджувати власну поведінку з поведінкою інших дітей. Актуалізувати знання дітей щодо соціально прийнятої поведінки, вчити її аналізувати і розуміти реакцію дорослих. <i>Формувати</i> адекватну самооцінку щодо власної поведінки в сім'ї і в цілому. Вчити формулювати думку про себе. <i>Розвивати</i> уміння рефлексувати. <i>Розвивати</i> емоційне прийняття себе та інших. <i>Розвивати</i> впевненість у собі, почуття власної значущості, розуміння того, що кожна людина важлива і гідна уваги. <i>Розвивати</i> почуття впевненості у собі, уміння аналізувати і давати оцінку власній поведінці і поведінці оточуючих. <i>Виховувати</i> любов до себе і до оточуючих, самоповагу, повагу до одне</p>
------------	---	--

		одного, неконфліктність, поступливість. Виховувати любов до себе, до свого тіла.
Соціальна ідентичність	Я людська істота; Я – людина; Який хлопчик, яка дівчинка, Я та моя сім'я, Я та мої друзі; Я та інші; Я та мультфільми.	<p><i>Формувати</i> навички позитивного міжособистісного спілкування. Узагальнити уявлення дітей про важливі риси характеру для спілкування. Визначити найближче оточення дорослих (батьки, вихователі) і якості дорослості для ідентифікації. Співвідносити вміння і навички зі знаннями і вміннями дорослих. вчити наслідування діяльності дорослих. виховувати товариську і дружбу між хлопчиками і дівчатками. Формувати у дітей поняття «дружба». Активізувати соціальні поведінкові навички в колі дітей закріплювати навички участі дитини в спільних іграх з іншими дітьми. Формувати навички позитивного міжособистісного спілкування через розвиток вміння узгоджувати власну поведінку з поведінкою інших дітей, ідентифікувати себе в сім'ї, правильно називати членів сім'ї, визначити роль і становище кожного в родині. Вчити визначати схожість з родичами, ознайомити з чоловічими та жіночими побутовими предметами. Ознайомити з побутовими видами діяльності чоловіків і жінок, їх роллю у побуті і соціумі. Формувати гендерні моделі поведінки. Вчити дітей диференціювати своє оточення: сім'я, сусіди, друзі і т.д. Вчити будувати з ними дружні стосунки, ознайомити з соціальними нормами і стандартами. <i>Розвивати</i> уміння робити вибір тих рис характеру, які допомагають жити в соціумі. Розвивати емоційне прийняття</p>

		<p>себе та інших, розвивати дорослість і характерні їй якості. Розвивати уміння аналізувати і давати оцінку своїй поведінці і поведінки оточуючих. Розвивати соціальні навички в соціумі (сім'ї). Розвивати соціальні і трудові навички.</p> <p><i>Виховувати</i> повагу до дорослих і їх зайнятості. Виховувати любов до праці, повагу до праці батьків, любов до сім'ї. сприяти розширенню уявлень про різні види праці та про трудові дії, що здійснюються дорослими, про результати, про обладнання та інструменти, що необхідні в роботі. Виховувати любов до праці, допитливість і інтерес до діяльності дорослих. Виховувати позитивні дружні якості, турботу і увагу у відносинах один з одним. Виховувати неконфліктність, поступливість.</p>
--	--	--

Наведемо приклад структури заняття з виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

Організаційний момент – спрямований на активізацію дітей, створення позитивної атмосфери. Методичним прийомом цього етапу можуть бути ігри-привітання для дівчат та хлопчиків, ігри-настрої, ігри на встановлення контакту, ігри на розвиток приналежності до групи.

Дидактична гра – сприяє включенню та зануренню дітей до атмосфери дієвого проживання особистого і групового досвіду, а також емоційній актуалізації гендерного «Я» дівчат та хлопчиків. У вигляді дидактичного матеріалу можуть використовуватись картинки-ситуації, які зображують взаємини (хлопчик та дівчинка грають, піклуються про тварин куточку природи та інші). Основним завданням дидактичної гри є позитивне прийняття

та інтегрування актуального досвіду у цілісну структуру особистості дошкільника

Дидактична вправа створює умови для виконання завдання на задану тематику, тренує власну уяву, операційне мислення згідно темі заняття. Публічне виконання завдання (дидактичної вправи) дає можливість дитині актуалізувати власні знання, розвивати зв'язне мовлення, зміцнювати самооцінку тощо.

Діти можуть фантазувати, створювати власні історії, вихователь підтримує дитячу творчість.

Психолог дошкільного закладу обов'язково надає рекомендації в організації занять, створює психологічні ситуації та допомагає їх вирішенню.

Під час проведення кожного заняття педагог ставить мету: створити позитивну пізнавальну мотивацію у дітей; організувати уваги; активізувати мовленнєву діяльність, збагачувати словниковий запас; формувати способи оцінки дитиною власної діяльності.

Заняття можна проводити фронтально: з дітьми старшого дошкільного віку 2 рази на тиждень тривалістю 25–30 хвилин.

Знання та уявлення необхідно закріплювати, уточнювати на інших заняттях і в повсякденній діяльності дітей: різноманітні види художньо-творчої діяльності, колективний перегляд мультфільмів з подальшою бесідою, дослідницька діяльність (досліди спостереження), опитування, організація соціально значущих справ («Допоможи дівчині» «Я – дорослий» тощо).

Наведемо приклад таких занять.

Тема «Я. Хто Я?»

Мета заняття: формувати у дітей поняття про себе як такого;

- вміння ідентифікувати себе відповідно до статі та віку,
- формувати первинні навички самоаналізу, вміння говорити та думати про себе;
- розвивати інтерес до себе, свого імені;

- закріплювати знання про те, що у кожної людини є своє ім'я, яке відрізняє його від інших людей;

- формувати навички позитивного міжособистісного спілкування;

- виховувати любов до себе, самоповагу, повагу до оточуючих.

Хід заняття:

Гра «Хто я?»: кожен з вас буде називати своє ім'я, хто він хлопчик або дівчинка, і яким він є. Наприклад: Мене звали Микита. Я хлопчик. Я сильний і сміливий. *(Кожна дитина встає і називає себе).*

Гра «Я – хлопчик, я – дівчинка»

Вихователь роздає кожній дитині два набори карток персонажів чоловічої і жіночої статі в різні вікові періоди життя. Діти дивляться на картки (немовля; малятко, дитина дошкільного віку, школяр, юнак (дівчина), доросла людина, людина похилого віку та розкладають їх в порядку зростання – від наймолодшого до найстаршого, окремо для чоловічої статі та жіночої. Визначають себе. Хто ви? Діти називають своє ім'я.

Вправа «Моє ім'я». У нас у кожного є ім'я. Наприклад, мене звали ... *(вихователь називає своє ім'я, наприклад, Наталя Володимирівна).* Мама мене називає Наталя, Наталочка. А як вас батьки (бабуся, дідусь, родичі) називають? (Діти відповідають). А коли ви виростите, вас будуть називати по батькові. Наприклад, Тетянка, як звать твого тата? Олександр. Значить ти – Тетяна Олександрівна. А твого тата, Сашко, як звать? Валерій. Значить ти – Олександр Валерійович. (Діти називають своє повне ім'я).

Гра «Який я?» Ми з вами пограємо ще в одну гру. Я зараз буду називати різні якості. Якщо ви вважаєте, що це відноситься до вас – вставайте. Будьте уважні! *(Вихователь називає позитивні і негативні якості).* Добрий, веселий, сміливий, сильний, ввічливий, жадібний, галасливий, сумний, спокійний, смішний, боягузливий, розумний, красивий, дурний, спритний, хороший тощо.

Заключна частина.

Отже, сьогодні ми з вами говорили про ваші якості. Ви знаєте про себе – які ви – добрі, ввічливі, слухняні. А ще, ви тепер знаєте ваше повне ім'я та як вас можна називати лагідно.

Тема. Я і мої друзі.

Мета заняття - формувати у дітей поняття «дружба»;

- активізувати соціальні поведінкові навички в колі дітей;
- закріплювати навички колективної гри;
- розширювати словниковий запас;
- вчитися аналізувати свою поведінку в контексті дружби та поведінки одне одного;
- виховувати позитивні дружні якості, турбота у відносинах один з одним.

Хід заняття

1. Вступна частина

У садочку друзі всі

Я і ти, і ми, і ви

Добрий день, тому, хто зліва.

Добрий день, тому, хто справа

Ми – одна сім'я.

В цьому класі друзі всі:

Я і ти, і ми, і ви

Посміхнись, хто став праворуч

Посміхнись, хто став ліворуч

Ми – одна сім'я.

2. Основна частина

Скажіть, а хто такі друзі?

Що роблять друзі?

В садочку у вас є друзі? Багато чи один?

Хто ваші друзі? (діти по черзі відповідають).

Сьогодні ми поговоримо з вами про дружбу. Дружба це добре?

Вправа «Який твій друг»

Давайте спробуємо скласти портрет наших друзів? По черзі дайте характеристику вашим друзям трьома словами, наприклад: Моя подружка Катеринка добра, розумна та гарна.

(Діти характеризують друзів).

Вправа «Дружба у казках та мультиках»

Давайте пригадаємо з вами, де зустрічається дружба у казках та мультиках?

Хто згадає? Пам'ятаєте такий мультфільм «Малюк та Карлсон». Як дружили герої цих мультфільмів? Що робили разом? Вони сварилися? Через що вони сварилися?»

А які мультіки ви зараз дивитесь? Мультфільми «Тайо», «Робокар Поллі», «Врумис» та інші.

Там є дружба?

Вправа «Сонечко дружби»

(Що потрібно робити, щоб мати друзів? Яким потрібно бути? Люб'язним, поступливим, не образливим, ввічливим, дружнім, чесним).

Давайте складемо Сонце дружби.

На дошці є сонце. А у вас тут промінчики.

Давайте брати промінчик та встановлювати правило дружби? Наприклад: не сваритися з друзями (дитина, яка правильно відповіла кріпить промінчик до жовтого кола на дошку).

Діти придумують правила дружби та створюють сонце дружби.

3. Заключна частина.

Ми сьогодні говорили з вами про дружбу. Мати друга – це величезний скарб. Цінуйте ваших друзів та не губіть їх.

Для активізації професійної компетентності педагогів-вихователів, пропонуємо консультації на теми «Вихователь – зразок для наслідування», «Портрет ідеального вихователя», «Особистість сучасного вихователя.

Семінари-практикуми на тему «Успішний вихователь», «Особистісна культура вихователя»; тренінги, які передбачають активну участь вихователя: «Педагогічна культура вихователя», «Підвищення рівня професійної компетентності вихователя».

Висновки до третього розділу

Було з'ясовано, що в процесі виховання особистісної ідентичності в старших дошкільників найбільш ефективним є використання особистісно орієнтованого підходу.

Були описані методи та прийоми, які може задіювати вихователь при вихованні особистісної ідентичності старших дошкільників.

Заслуговує уваги для методичного забезпечення процесу виховання особистісної ідентифікації представлений зміст програми з виховання особистісної ідентифікації старших дошкільників, наведені приклади таких занять, дидактичних ігор, психологічних ситуацій. Також представлені теми методичних заходів для педагогів-вихователів, що до організації виховного процесу з особистісної ідентифікації дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави сформулювати такі висновки:

На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури схарактеризовано теоретичні засади виховання особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, з'ясована сутність поняття «особистісна ідентичність старшого дошкільника», яке інтегрує уявлення дитини про себе відносно інших людей та оточуючого середовища, утверджує, розширює та поглиблює визначення нею себе для себе та забезпечує цілісність і тотожність особистості. У складі особистісної ідентичності визначають такі частини, як самоідентифікація, самооцінка, гендерна ідентичність та соціальна ідентичність.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено структурні компоненти особистісної ідентичності старшого дошкільника: когнітивний критерій (уявлення особистості про себе, усвідомлення власного Я; усвідомлення дитиною власної гендерної належності та можливість ідентифікувати себе у власній діяльності, пояснити власний настрій, обґрунтувати його причини тощо; вплив емоційно-чуттєвої сфери дитини на процес ототожнення себе з дорослими, які її оточують, казковим героєм та т.інш.) ; поведінково-діяльнісного критерій (діяльність дитини з ототожнення себе з іншими; активність в діяльності, самостійність, рефлексія власної поведінки відповідно до того чи іншого суб'єкту ототожнення).

Виявлено та схарактеризовано рівні вихованості особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку: високий, достатній, середній, недостатній.

Запропоновані програма занять з виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку. Зміст програми містить такі складові: «Самоідентифікація», «Гендерна ідентичність», «Самооцінка», «Соціальна ідентичність».

Запропоновано методи та прийоми, які може використовувати вихователь при вихованні особистісної ідентичності старших дошкільників.

Виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку є складною та багатогранною проблемою, тому проведені дослідження не забезпечує вичерпного її розв'язання. Подальшого розвитку потребують питання розроблення інтерактивних технологій з метою виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко, Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики. Київ. 2007
3. Аспірантам про особливості гендерного виховання [Електронний ресурс]: Режим доступу <https://pf.npu.edu.ua/aspirantovi-fpp/oholoshennia-i-podii-aspirantu-fpp/aspirantam-pro-osoblyvosti-orhanizatsii-henderno-ho-vykhovannia-ditei-doshkilnoho-viku>
4. Амонашвілі, Ш. А.. [Електронний ресурс]: Режим доступу <https://www.dissercat.com/content/osnovnye-cherty-gumanno-lichnostnoi-pedagogicheskoi-kontseptsii-sh-amonashvili-70-90-e-gg-kh>
5. Андриющенко, Т. К. Особистісно-діяльнісний підхід до формування здоров'язберезувальної компетентності у дітей дошкільного віку: психологічний аспект. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. Уманського ДПУ імені Павла Тичини. Вип. 44. Умань: ПП Жовтий О. О. 2013, С.143–148.
6. Артемова, Л. В. *Соціалізація дитини в родині*. Дошкільне виховання. № 3. 2004.С. 3–5.
7. Базовий компонент дошкільної освіти. Вихователь-методист дошкільного закладу. Київ: МЦФЕР. 2012
8. Бех І. Д. *Виховання особистості*. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.К.: Либідь, 2003,280 с.
9. Бех, І. Д. *Ідентифікація у вихованні особистості*. Рідна школа. № 4-5.2013. С.20-25.
10. Бех, І. Д. *Особистісно зорієнтовані технології виховання*. Психологія і педагогіка життєтворчості. К.,Ч. 1, розд. 2. С. 283—298
11. Бех, І.Д. *Ідентифікація у вихованні особистості*. №4-5. 2010. С.20-25.
12. Беленька, Г. В. *Здоров'я дитини – від родини*. Київ: СПД Богданова 2016. 212 с.
13. Богуш, А.М. *Принципи модернізації вищої освіти у XXI столітті*, Освіта. №4. 2009. С.13-19.

14. Богуш, А.М. *Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні. Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах.* К.Кн. 1.2018. С. 18-23.
15. Гавриш, Н. В. *Інтегровані заняття: Методика проведення.* Київ: *Шкільний світ.* 2017.112с.
16. Говорун, Т.В. *Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції – Дисертація.* д-ра психол. н.: 19.00.01. К.,2003. 75 с. 71.
17. Гончаренко, С. У. *Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям.* Київ : Вінниця : Планер. 2010.
18. Деснова, І. С. (). *Шляхи взаємодії педагогів із батьками дітей раннього віку. Дошкільна освіта.* №4(18). 2007 С. 39–41.
19. *Дитина – педагог: сучасний погляд : психол.-пед. та соц. Аспекти сучасної дошк. та початк. освіти* (). Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2010, 112 с
20. *Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років (2016).* Авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко [та інші]. – Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 132с.
21. *Дитина в дошкільні роки : програма розвитку, навчання та виховання дітей.* Науковий керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ЛПС.
22. *Дитина у сучасному соціопросторі : навчальний посібник* (). За ред. Т.О. Піроженко. К.: Кіровоград: Імекс-ЛТД. 2014, 132с.
23. Докукина, Е.В. *Взаємодія школи та сім'ї у формуванні основ поведінки* [Електронний ресурс]: Режим доступу http://lib.iitta.gov.ua/2851/1/%D0%A8%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_2012-%D0%9A%D0%BD.1.pdf
24. Долинна, О. . *Батьки в дошкільному закладі: споживачі та гості чи партнери-однодумці? Дошкільне виховання.* № 1. 2017, С. 6–8.
25. Доманюк, О. М. (2012). *Організаційно-методичні засади співпраці педагогів і батьків у становленні соціального досвіду дошкільників.*

- Збірник наукових праць*. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 4 (47). Рівне: РДГУ. С.48–52.
26. *Дошкільні навчальні заклади* [Електронний ресурс]: публікація документів Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/dz_u.html. – Назва з екрана.
27. *Закон України «Про освіту»*. Офіц. веб-сайт Міністерства освіти і науки / України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/ZU_1060.dok
28. *Закон України «Про дошкільну освіту»* // Верховна Рада України -Закон від 11.07.2001 № 2628-III (Редакція станом на 01.01.2015). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14200>
29. *Закон України «Про охорону дитинства»* від 26 квітня 2001р. № 2402 : ПП [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
30. *Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»* : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
31. Зданевич, Л. В. Аналіз чинників та іншідикаторів, що впливають на розвиток сучасних дітей та їхню стратифікацію за категоріями. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький : ХГПА. Вип. 20. 2016. С.115–122.
32. Карнаух, Л. П. (). Сім'я як чинник соціалізації дітей дошкільного віку в реаліях сьогодення. Наука і освіта. Одеса: Півд. наук. Центр АПН України. № 4 (Педагогіка). 2019, С. 181–184.
33. Кікінежді, О. *Гендерна ідентифікація молоді як психолого-педагогічна проблема*. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи: Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. – Тернопіль: ТДПУ, 2019, С.6-12.
34. Ковшар, О. В. *Забезпечення розвивального середовища в навчально-виховному процесі п'ятирічок*. Наука і освіта: наук.-практ. журн.

- Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. Випуск 10. Одеса: Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2014, С. 94–98.
35. Ковшар, О. В. (). *Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти дітей п'яти років.*: монографія, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2016, 652 с.
36. Коломинский, Я. Л. [Електронний ресурс]: Режим доступу http://loveread.ec/read_book.php?id=76501&p=219
37. Кононко, О. Л. (*Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)*) : [навч. посібник для вищих навчальних закладів]. Київ: Освіта. 2018,132с
38. Кононко, О. Л. *Умови розвитку в ранньому онтогенезі цілісного світобачення.* Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного ін-ту ім. Т. Шевченка. Сер. : Педагогіка. Вип. 2. 2013, С. 85–91.
39. Коток М.О. Виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку: [дисер канд пед наук],Інститут проблем виховання, 2019. 214 с
40. Кончаловська М. М. [Електронний ресурс]: Режим доступу <http://www.dslib.net/obwaja-psixologia/osobennosti-stanovlenija-lichnostnoj-identichnosti-v-doshkolnom-i-mladshem-shkolnom.html>
41. Корчак, Я. *Як любити дитину.* Харків: Клуб сімейного дозвілля. 2016
42. Крутій, К. Л., Фунтікова, О. О. *Дошкільна освіта: словникдовідник: понад 1000 термінів, понять та назв.* Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД. 2019, 149 с.
43. Курінна, С. М. Система соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами в процесі трансформації дитячих будинків.; монографія. Слов'янськ: Вид. «Друкарський двір». 2012, 157с
44. Ладивір, С.О. (). *Індивідуалізація виховання дитини в дитячому садку.* Дошкільне виховання. 2012.№1. С.14-15.158

45. Лапченко, І. О. (. Емоційне ставлення до себе та ровесників як чинник особистісного розвитку дитини дошкільного віку. (Дис. канд. психол. наук). Національний педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ. 2016. 159с.
46. Луценко, І. О. *Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись*. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками: посібник. Київ :Світлич. 2013, 321с.
47. Піроженко, Т. О. *Дитина у сучасному соціопросторі* : навч. посібник. За ред. Т. О. Піроженко. Київ. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2018, 212 с.
48. Піроженко, Т. О. *Особистість дошкільника: перспективи розвитку*. Тернопіль: Мандрівець. 2017.
49. Поніманська, Т. І. *Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку*; монографія. Рівне: РДГУ. 2006
50. *Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»* (). Білан, О. І., Возна, Л. М., Максименко, О. Л. та інші — Тернопіль: Мандрівець,. 2020. 264 с
51. *Програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку* [Гавриш, Н. В., Панасюк, Т. В. , Піроженко, Т. О. , Рогозянський, О. С. , Хартман, О. Ю. , Шевчук, А. С.]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. – К.: Українська академія дитинства,. 2017. 80 с.
52. *Про дошкільну освіту: Закон України від 11 липня 2001 року № 2628 - III*. (2002). Законодавство про освіту: К.: Парламентське видавництво,. - 159с.
53. *Психологічний словник* . За ред. Войтка, В.І.. К.: Вищ.шк.,2012. 216 с.
54. Пустовіт, Г. П. Діяльнісний підхід у навчанні особистості у позашкільному закладі: психологічний аспект. *Рідна школа*. 2007, № 11–12
55. Рогальська, І. П.. *Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід*. ;монографія. Київ: Міленіум, 2018.214 с.
56. Сухомлинський, В. О. *Вибрані твори: В 5-ти тт.* Т. 1. - Київ: Радянська школа. 1976, 654 с.

57. Фельдштейн, Д.И. [Электронный ресурс]: Режим доступа
<https://studall.org/all-66112.html>
58. Фрейд,З. [Электронный ресурс]: Режим доступа
<https://www.livelib.ru/book/1000169795-ya-i-ono-sbornik-zigmund-frejd>
59. Ельконин Д.Б. [Электронный ресурс]: Режим доступа
<https://dytpsyholog.files.wordpress.com/2015/01/elkonin-psihologiya-igry.pdf>
60. Ериксон,Е. [Электронный ресурс]: Режим доступа
http://psychoanalysis.by/wpcontent/uploads/2018/04/detstvo_i_obshestvo.output.pdf
61. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>